

2. Kulturlandskap

2.1.3. Kirkens omgivelser. Servicehus ved kirkene

Mange eldre kirker tilfredsstill ikke dagens plassbehov for nye funksjoner. Kirkebygningenes gjennomtenkte arkitektoniske utforming setter som regel klare grenser for eventuelle nye tilbygg. Dette informasjonsbladet orienterer om de hensyn som bør tas i planleggingen og om alternative løsninger. Orienteringen er utarbeidet av Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU, etter oppdrag fra Riksantikvaren.

Utgitt september 2000.

Eldre kirker er planlagt og bygget for å være ramme rundt gudstjenesten og for de funksjonene som er direkte knyttet til de kirkelige handlingene. Resultatet er få og klart ordnete rom. Kirkebygget har vanligvis fått en markant utforming, der det er lagt vekt på å skape en arkitektonisk helhet av de viktigste elementene: Kirkeskip, kor, tårn, sakristier og våpenhus.

Den arkitektoniske formgivingen er blitt styrt av forskjellige idealer gjennom tidene. I de fleste tilfeller har målet vært å skape et harmonisk resultat som viser bygningens betydning, både gjennom store dimensjoner og særmerket utforming. I tidligere tider var de større kirkene i byene modeller for kirkene i distriktene rundt. I løpet av 1800-tallet ble de fleste kirkene tegnet av landets fremste arkitekter. Slik er kirkene blitt kulturminner som forteller om viktige sider ved lokalsamfunnets kulturelle forhold, samtidig som de van-

ligvis har stor estetisk og kunstnerisk egenverdi. Det kreves dyktighet og omtanke om man skal bygge til eller forandre på et slikt byggverk.

En mer omfattende og differensiert bruk av kirken krever større plass, i tillegg til teknisk utstyr. De nye funksjonene man vanligvis trenger plass til utenfor kirkerommet, er:

- Separat venterom for dåpsbarn der dette fra før er felles med prestesakristiet.
- toaletter for kirke- og kirkegårdsbesøkende.
- særskilte toaletter i tilknytning til sakristi, venterom eller rullestol-inngang.
- møterom og kontorer for grupper og forskjellige ansatte.
- hvilerom og vaskerom for kirkegårdsarbeidere og andre ansatte.

Fra skogholtet til høyre for kirken lyser de hvite veggene på servicehuset vidt omkring. Med en mørkere, tradisjonell uthusfarge hadde kirkebygningens rene linjer fått dominere bildet alene. Foto: Eldal, NIKU 1996.

- utvidelse av uthus for en voksende maskinpark i tilknytning til kirkegården.
- bårerom, med eller uten særskilt seremonirom.
- lokale for barneparkering eller søndagsskole.
- forskjellige menighetshusfunksjoner.

En eller flere av disse funksjonene vil det vanligvis ikke være plass til i kirkebygningen uten et tilbygg som kan bli meget skjemmende. Løsningen må da finnes i en separat bygning i kirkeområdet, samlet i et *servicehus* eller fordelt på flere bygninger eller uthus.

*Ved bygging av nytt bårerom og kirkestue på Aurlandsvangen i Sogn i 1990, fikk man re-
vet en skjemmende transformatoriosk som sto der fra før. Det vellykkete resultatet skyl-
des en gjennomtenkt kombinasjon av tradisjonelle Vestlandsformer, velvalgte materia-
ler, fargesetting og beplantning. Arkitektene Hansteen A/S. Foto: Eldal, NIKU 1996.*

Momenter for planleggingen

1. Det er viktig å kartlegge behovene og sortere dem etter funksjon. Rom for funksjoner som ikke er direkte knyttet til handlingene i kirkerommet, som for eksempel bårerom, redskapsrom, kontorer og møterom, bør fortrinnsvis plasseres i en egen bygning.

2. Det vil være viktig for en holdbar løsning at man *planlegger helhetlig* med tanke på flest mulig av de behovene man mener vil oppstå i overskuelig fremtid. Dette kan oppnås ved å *planlegge flere byggetrinn samtidig*. De kan deretter utføres etter hvert som det finnes budsjettmessig dekning. Dermed får man også en helhetlig løsning som kan tilpasses områdets særpreg og verneverdier allerede i utgangspunktet, i stedet for tilfeldige og klattvise løsninger etter hvert som behovene blir prekære.

3. *Tomtevalget* og plassering på tomt er viktig for resultatet. Riksantikvaren ser det som vesentlig at man finner fram til en plassering hvor huset blir minst mulig dominerende i forhold til kirkebyggets virkning i

landskapet. Både terrengforholdene og nybyggets størrelse er avgjørende for plasseringen. Vanligvis bør man lenger vekk fra kirken jo større nybygget skal være. Ved bygging av menighetshus vil man ofte være tjent med å bygge i tettbebyggelsen, der et større antall mennesker ferdes til daglig, fremfor kloss opp til den gamle kirken som ligger fritt i landskapet.

Det legges også vekt på at nybygg eller andre sekundære bygg ikke skal stenge *innsynet mot kirken*, hverken for de besøkende eller for de som bare reiser forbi i området. Der forholdene ligger til rette, er det en heldig løsning å etablere en *tunvirkning* i tilknytning til parkeringsplass eller kirkebakke. Utnyttelse av eldre bygninger som allerede finnes i nærheten, kan i mange tilfeller gi godt resultat. Det minnes forøvrig om at kirkeloven fastsetter en byggegrense på 60 meter fra kirkebygningen i «spredtbygd område». I henhold til kirkelovens § 21, kreves det dispensasjon fra biskopen for å kunne føre opp nye bygninger innenfor byggegrensen.

4. Ved *nybyggets utforming* bør man være varsom med bruk av former og detaljer som fremhever bygningen mer enn den fortjener. Kirken skal alltid være hovedbygningen; i den sammenheng er alle andre bygninger å betrakte som uthus. Ofte vil det gi et godt resultat om man tar utgangspunkt i *tradisjonelle uthus* i distriktet, noe som har vært den vanlige formen for underordning av bebyggelse. Det gjelder både *proporsjoner, materialbruk og farger*. En tradisjonell mørk uthusfarge, for eksempel rødbrun, brun eller grå, vil også få huset til å virke mindre enn om det er malt med lyse farger. Slik fargesetting vil medvirke til at man oppfatter nybygget som underordnet og adskilt fra hovedbygningen. Bruk av vegetasjon og natursteinsmurer er andre nyttige virkemidler.

Kopiering av detaljer fra kirkebygningen blir sjelden vellykket på en sekundær bygning. Kristne symboler skal forbeholdes de stedene i kirken der de har liturgisk betydning, og ikke reduseres til pynt eller ornamenter der de ikke hører hjemme.

Ved Heddal stavkirke løste man stedets spesielle behov for arbeids- og vinterkirke og for betjening av store turistskarer i en kopi av prestegårdslåven som allerede lå i tun med stavkirken. Her ble det plass til både kafé, turistinformasjon og utstilling samtidig som salg av billetter og souvenirer endelig kunne flyttes ut av stavkirken. Foto: Eldal, NIKU 1996.

5. Ved større nybygg vil det i mange tilfeller være riktig å dele opp bygningskroppen i flere sammensatte bygningsvolumer for å oppnå et mindre dominerende resultat.

6. Det vil som regel være lønnsomt å benytte profesjonelle planleggere for å finne fram til gode løsninger. Ved bruk av kompetente arkitekter vil man få tegninger og beskrivelse som gir et korrekt inntrykk av den planlagte bygningen. Dette vil være nødvendig både for vurderingen lokalt og for lokale og sentrale myndigheter som skal delta i godkjenningen av planene.

7. I tillegg til de kommunale organer som skal godkjenne slike planer etter

plan- og bygningslovens bestemmelser, krever nybygg ved kirkene tillatelse fra kirkelige myndigheter. Ved fredete og verneverdige kirker, eller der området er regulert til bevaring, skal Riksantikvaren eller fylkeskommunens kulturminneforvaltning også godkjenne eller gi uttalelse før annen myndighet kan fatte vedtak.

Litteratur

Riksantikvarens informasjon om kulturminner:

2.1.2. *Bevaring av kirkens omgivelser.*

Kirkegårdsutvidelser

2.1.4. *Kirkens omgivelser.*

Kirkebakken